

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی

شماره نهم، دوره سوم، بهار ۱۴۰۲

نوع مقاله: علمی پژوهشی

صفحات: ۶۱-۸۱

الزامات حکمرانی اسلامی فضای مجازی در گام دوم انقلاب اسلامی

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۱۱/۲۶ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۰۱/۱۵ محسن عابدی درچه^۱

چکیده

حکمرانی اسلامی فضای مجازی سبکی از حکمرانی است که با مدنظر قرار دادن، اصول اسلامی، حکمرانان به تنظیم و اداره امور عمومی جامعه می‌پردازند. انقلاب فضای مجازی که پس از انقلاب کشاورزی، صنعتی و اطلاعاتی رخ داد و حکومت‌ها را متأثر از خود قرار داد، اصلی‌ترین دلیل پرداختن به این موضوع در مباحث حکمرانی است. در این بین حکمرانان برای اداره امور عمومی جامعه و فضای مجازی کارکردهای مهمی نظیر دولت الکترونیک و امنیت فضای مجازی برعهده دارند. در این راستا سامانه‌محور کردن امور و خدمات اداری یکی از مهم‌ترین وظایف حکمرانان است. الزامات آن هم نیازسنجی، طراحی سامانه، بسترسازی، عملیاتی کردن و نظارت بر آن است. در بخش نظارت و حکمرانی بر فضای مجازی، جستجو و رصد، پایش صحیح و منطقی اطلاعات، طراحی مناسب و دقیق، تولید محتوا، توزیع مطالب در فضای مجازی و بازخوردگیری از امری اجتناب ناپذیر است. در دنیای کنونی و در گذر از نواع حکمرانی‌های غربی نظیر حکمرانی خوب، حکمرانی متعالی اسلامی با مؤلفه‌های دینی است که پاسخگوی نیاز ابناء بشر در دوران آخرالزمان است. در گام دوم انقلاب اسلامی، این شیوه حکمرانی ظرفیت و توانمندی تمدن‌سازی را دارد.

کلمات کلیدی

حکمرانی اسلامی، فضای مجازی، گام دوم انقلاب، سامانه‌محور، دولت الکترونیک

۱- استادیار دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین «علیه السلام» abedi.mohsen.dor@ut.ac.ir

حکمرانی در لغت به معنای اداره و تنظیم امور است و به رابطه میان شهروندان و حکومت‌کنندگان اطلاق می‌شود (میدری و خیرخواهان، ۱۳۸۳: ۲۵۹-۲۵۸). در یکی از گزارش‌های بانک جهانی درباره آفریقا، حکمرانی به صورت «اعمال قدرت سیاسی به منظور اداره امور یک ملت» معنا شده است (World Bank, 1989: 60). همچنین بانک جهانی «حکمرانی را به عنوان روشی که براساس آن قدرت بر مدیریت اقتصادی یک کشور و منابع اجتماعی آن برای رسیدن به توسعه اعمال می‌شود» تعریف می‌کند، در حالی که بوئینگر حکمرانی را به عنوان «دولت مطلوب جامعه» تعریف می‌کند (Lateef, 1992: 295). حکمرانی به معنای اداره و تنظیم امور جامعه به رابطه میان مردم و حکمرانان مرتبط می‌شود. در واقع، فرآیندها و نهادها و کارگزارانی که تصمیمات مقتضی را اتخاذ و اقتدار حاکمیتی را در یک کشور اعمال می‌کنند به نوعی حکمرانی انجام می‌دهند. به عبارت دیگر، حکمرانی اعمال اقتدار سیاسی-اداری، اقتصادی، اجتماعی و نظامی و انتظامی در راستای مدیریت امور عمومی کشور در تمام مقیاس‌های جهانی، بین‌المللی، منطقه‌ای، ملی، ناحیه‌ای و محلی است. به هر حال، نظریه و رویکرد حکمرانی در مکاتب، اندیشه‌ها و ایدئولوژی‌های سیاسی مختلفی مورد بحث و مذاقه قرار گرفته و هر کدام با اهداف، منظورها و ویژگی‌ها و مولفه‌های خاص خود به تشریح و تبیین آن پرداخته‌اند. در این میان دو پارادایم و دیدگاه مهم در عصر کنونی در تقابل با یکدیگر و با رویکردی متفاوت به امر حکمرانی نظر دارند، یکی مکتب دموکراسی و دیگری مکتب تئوکراسی؛ رویکرد اول با محوریت انسان و دیدگاه دوم با خدامحوری به تبیین مباحث خود می‌پردازند. مکتب انسان‌محور غربی در قالب اندیشه سیاسی دموکراسی با هدف داشتن دنیایی خوب برای عده‌ای خاص به دنبال فراهم کردن رفاه حداکثری در این دنیا برای افراد جامعه هدف خود است. اما در حکمرانی متعالی که مدنظر اسلام می‌باشد، خدا محور تمام مباحث و رشد و تعالی مادی و معنوی انسان هدف اصلی در این نوع حکمرانی است. ساختار مناسب، کارگزار شایسته و کارکرد مطلوب سه عنصر اساسی و عمده این رویکرد بوده، که با دست یافتن به آن‌ها می‌توان حکمرانی مطلوب و متعالی را برای تمامی انسان‌های آزاده دنیا اجرایی نمود (عابدی‌درچه ب، ۱۳۹۸: ۲۳-۲۲). امروزه حکمرانی مفهومی است که در جغرافیای سیاسی، علوم سیاسی، جامعه‌شناسی سیاسی، امور دولتی و به ویژه مدیریت توسعه مطرح و به کار گرفته می‌شوند بنابراین با توجه به موضوعیت یافتن این مفهوم و ضرورت توجه به آن به دلیل تغییرات مستمر جوامع و ارتباط آن‌ها با یکدیگر، تعیین سطوح به‌کارگیری و متولیان جاری‌سازی آن اهمیتی قابل توجه دارد (زارعی، ۱۳۹۹: ۲۵۹؛ شریفیان‌ثانی، ۱۳۸۰: ۳۷). موضوع سیاست‌گذاری و حکمرانی فضای مجازی از اواخر قرن بیستم مورد توجه مجامع بین‌المللی

الزامات حکمرانی اسلامی فضای مجازی در گام دوم انقلاب اسلامی/عابدی درچه

قرار گرفته و در مسیر تکامل گرایانه خود، با همگرایی با حوزه‌های دیگری چون توسعه پایدار، ابعاد مفهومی و عملیاتی خود را گسترش داده است (عاملی، ۱۳۹۷: ۲۳). در واقع دولت‌ها، دو قلمرو حکومتی دارند: فضای جغرافیایی واقعی و فضای جغرافیایی مجازی که هر دو مرتبط و قرینه یکدیگرند و در فضای مجازی در واقع انعکاس فضای واقعی است (حافظنیا، ۱۳۹۴: ۱۵۷-۱۵۶). از این رو، فضای مجازی فضای زندگی است، به این معنا که ابعاد و وجود متعدد و متنوعی در آن دخیل هستند. متغیرها و عناصر مختلفی در جوه و ابعاد گوناگون ساختاری، مدیریتی، محتوایی فضای مجازی دخیل هستند که نیازمند توجه به همه آنها در الگوسازی هستیم. از سوی دیگر، از آنجا که فضای مجازی، فضای زندگی است تأثیر متغیرهای بومی و محلی در الگوسازی برای حکمرانی فضای مجازی بسیار تعیین کننده است (عاملی، ۱۳۹۷: ۲۲). مکانیسم‌های سیاست‌گذاری فضای مجازی در هر جامعه‌ای، تبیین کننده «نظام سیاست‌گذاری و حکمرانی فضای مجازی» در آن جامعه است. نظام سیاست‌گذاری، «قوانین رسمی، رویه‌های سیاست‌گذاری و همچنین قوانین غیررسمی کنش مبتنی بر اصول و هنجارها و باورهای مشترک را در بر می‌گیرد» (Hunt, 2014). بنابراین فضای مجازی و شبکه زیرساختی آن یعنی اینترنت نه تنها مسلط بر حکومت‌ها نیست، بلکه به طور مستقیم و غیرمستقیم از سوی آنها تولید و معماری می‌شود و مورد بهره‌برداری و توسعه قرار می‌گیرد و به ابزار مؤثر و مفیدی برای ارائه خدمات به شهروندان و اداره امور عمومی جوامع و کشورها در اختیار دولت‌ها در می‌آید و آنها برای رسیدن به اهداف خود از آن سود می‌برند (حافظنیا، ۱۳۹۴: ۸۹). امروزه بشر با انقلاب مجازی روبه‌روست. به این معنی که شئون زندگی و الگوهای زندگی و زیست و فعالیت بشر متأثر از فضای مجازی شده است و انسان‌ها، سازمان‌ها، شرکت‌ها و حکومت‌ها، زندگی بشر را به فضای مجازی منتقل می‌کنند و نوعی الگوی مجازی در زندگی بشر در حال خلق شدن است که کاستلز از آن به شکل دهی مجدد و شتابان بنیادین مادی جامعه در اثر فناوری اطلاعات یاد می‌کند (کاستلز، ۱۳۸۰: ۲۷). توسعه سریع فضای مجازی و انتقال گسترده امور زندگی بشر و جوامع و سازمان‌ها و شرکت‌ها در ابعاد مختلف اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، خدماتی، دفاعی، امنیتی و غیره باعث می‌شود که انقلابی در زندگی انسان‌ها رخ دهد و انسان‌ها را ناچار نماید که خود را با مقتضیات آن هماهنگ کنند (حافظنیا، ۱۳۹۴: ۳). این انقلاب‌ها از ابتدای تمدن بشری وجود داشته و خود نوعی تکامل در زندگی اجتماعی ابناء انسان‌هاست. انقلاب کشاورزی برای تأمین تغذیه انسان‌ها اولین آنهاست. دومین انقلاب، صنعتی شدن زندگی انسان‌ها بود. انقلاب اطلاعاتی سومین دگرگونی بود که با اختراع رایانه و دیجیتالی شدن اطلاعات در حوزه فناوری رخ داد. انقلاب فضای مجازی با بسط و گسترش اینترنت در جغرافیای جهان در همان حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات اتفاق افتاد. دسترشی اکثر ساکنان کره

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، شماره ۸، دوره ۳، بهار ۱۴۰۲

زمین به اینترنت و فضای مجازی و به خصوص شبکه‌های اجتماعی و برنامه‌های کاربردی تلفن‌های همراه باعث تحولی در زندگی بشر شده که بدون دگرذیسی در سبک حکمرانی، حکومت‌ها از اداره امور عمومی خود عاجز خواهد ماند. نمی‌توان پیشرفت شاخه‌ای از علوم و دانش نظیر فناوری اطلاعات را همراه با پیشرفت مردم جامعه شاهد بود و در عین حال شاهد عقب‌ماندگی سایر اهرم‌های حکومتی و حکمرانی باشیم. بنابراین با حفظ الگوی حکمرانی و تغییر روش و ابزار آن بر مبنای دولت‌الکترونیک، دولت‌ها می‌توانند از سیر تحولات فضای مجازی عقب نمانند. در این بین الزاماتی با توجه به الگوی حکمرانی متناسب با نظام سیاسی هر کشور و باورها و ارزش‌های دولت‌ها وجود دارد، که انطباق آن با روش‌ها و ابزار دولت الکترونیک از ضروریات هر جامعه‌ای است. دغدغه و سوال این تحقیق بررسی الزامات، کارکردها و همچنین ملاحظات مربوط به فضای مجازی مبتنی بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی است که در سبک حکمرانی متعالی در جمهوری اسلامی در حال شکل‌گیری است.

مفاهیم و مبانی نظری

حکمرانی اسلامی

حکمرانی در لغت به معنای اداره و تنظیم امور است و به رابطه میان شهروندان و حکومت‌کنندگان اطلاق می‌شود (Johnson, 1997:9). همچنین به معنای حکومت، فرمانروایی، راهبری و حکمرانی تعریف شده است (حق‌شناس و همکاران، ۱۳۷۹: ۶۸۹). فرهنگ فارسی معین در تعریف حکمران و حکمفرما واژگان مترادفی نظیر «حاکم، والی، فرمانروا، حکمران» را آورده است (معین، ۱۳۸۷: ۴۱۶). به نظر می‌رسد که مفهوم حکمروایی در زبان فارسی «حکم روا کردن» و یا «حکم روا داشتن» و معنای حکمرانی، «حکم راندن» است (ویسی، ۱۳۹۲: ۱۰۲). واژه «حکمرانی» واژه جدیدی است که در رابطه با واژه قدیمی «دولت» معنا و مفهوم روشنی ندارد. در فرهنگ لغت آمریکایی «هریتیج» واژه «حکمرانی» به عنوان «فعالیت، شیوه عمل یا قدرت حکمراندن؛ دولت» معنا شده است. در فرهنگ لغت انگلیسی آکسفورد، حکمرانی «فعالیت یا روش حکمراندن، اعمال کنترل یا قدرت بر فعالیت‌های زیردستان؛ نظامی از قوانین و مقررات» تعریف شده است. در دایره‌المعارف بین‌المللی علوم اجتماعی نه تنها تعریف واژه «حکمرانی» وجود ندارد بلکه در نمایه آن نیز چنین واژه‌ای درج نشده است (میدری و خیرخواهان، ۱۳۸۳: ۱۹۳). زارعی به نقل از مک‌کیم و همکارانش می‌نویسد: «حکمرانی به روابط بین دولت و جامعه مدنی، حکمرانان و حکمرانی شونده‌گان، حکومت و حکومت شونده‌گان مربوط می‌شود» و تعریف بانک جهانی از حکمرانی را چنین بیان می‌کند: «فرآیندها و نهادهایی که از طریق آن تصمیمات اتخاذ و اقتدار در یک کشور اعمال می‌شود». همچنین تعریف برنامه عمران سازمان ملل را این‌گونه می‌آورد: «اعمال اقتدار اقتصادی، سیاسی

الزامات حکمرانی اسلامی فضای مجازی در گام دوم انقلاب اسلامی/عابدی درچه

و اجرایی به منظور اداره امور یک جامعه در تمام سطوح حکمرانی شامل مکانیسم‌ها، فرآیندها و نهادهایی است که از طریق آن شهروندان و گروه‌ها منافع‌شان را منسجم و مشخص می‌کنند، با وظایف‌شان آشنا می‌شوند و اختلافات‌شان را حل و فصل می‌کنند» و در جایی دیگر، تعریفی دیگر از همین سازمان این چنین بیان می‌کند: «حکمرانی اعمال اقتدار اداری، اقتصادی، سیاسی در راستای مدیریت امور کشور در تمام سطوح بوده و ساز و کارها، فرآیندها و مؤسساتی را در بر می‌گیرد طریق آن‌ها شهروندان و گروه‌های جامعه منافع خود را به هم پیوند زده، حقوق خود را پیگیری، تعهدات خود را ادا و اختلافات خود را حل و فصل نمایند». تعریف صندوق بین‌المللی پول را نیز این‌طور ذکر می‌کند: «با توجه به اهداف صندوق بین‌المللی پول، حکمرانی منحصر به جنبه‌های اقتصادی و ... در دو زمینه بهبود اداره منابع عمومی، حمایت از توسعه و حفاظت از شفافیت و اقتصاد پایدار و محیط قانونمند است که مساعدت‌کننده فعالیت‌های بخش خصوصی کاراست» (زارعی، ۱۳۹۹: ۲۶۰-۲۵۹). بنابراین، حکمرانی اسلامی سبکی از حکمرانی است که بر مبنای ارزش‌ها و باورهایی که نظام‌سازی بر آن بنیان نهاده شده اداره امور عمومی و تنظیم روابط بین حکمرانان و حکومت‌شوندگان یعنی آحاد مردم جامعه انجام می‌شود. این الگو مولفه‌ها و ویژگی‌هایی دارد که از آیات قرآن کریم و روایات ائمه معصومین OAI استخراج شده و تحت عنوان الگوی حکمرانی متعالی در جوامع اسلامی مطرح می‌باشد.

فضای مجازی

فضای مجازی^۱ از ترکیب دو واژه «فضا^۲» و «مجازی^۳» تشکیل شده است. از نظر معنایی واژه «فضا» کاربردهای مختلفی دارد. گاهی به فضا و عرصه ظاهراً نامتناهی فراسوی جو زمین و بین ستارگان اطلاق می‌شود که ماهیت مادی و فیزیکی دارد. گاهی قلمرو سه بعدی محل استقرار چیزی یا موضوعی و گاهی نیز قلمرو انتزاعی یا واقعی که چیزی را به آن نسبت می‌دهند، نظیر فضای فکری و معنوی. گاهی نیز از آن به فاصله بین دو چیز تعبیر می‌شود (حافظنیا، ۱۳۹۴: ۷). واژه «مجاز و مجازی» از نظر معنایی در برابر حقیقت قرار دارد. به عبارتی مجازی یعنی غیرواقعی و غیرحقیقی. ولی به معنی دروغین نیست. زیرا هر چند این واژه در معنای غیرحقیقی خود به کار می‌رود، ولی موضوع حقیقی آن وجود دارد و متروک نیست (دهخدا، ۱۳۷۷: ۲۰۲۸۱). در زبان فارسی مجاز و مجازی در برابر واژه انگلیسی Cyber به کار می‌رود. گفته می‌شود واژه سایبر از لغت یونانی کبیرنتز^۴ به معنی سکاندار یا راهنما مشتق شده است. برپایه معنای فارسی واژه مجازی، برخی تعابیر از آن به کار می‌رود که ممکن است بیانگر معنای واقعی این اصطلاح نباشد؛ نظیر فضای خیالی، فضای ذهنی، فضای وهمی، فضای غیرهشیار، فضای تصویری و فضایی رؤیایی (حافظنیا، ۱۳۹۴: ۱۰-۹). اصطلاح فضای مجازی را اولین بار فردی به نام «ویلیام

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، شماره ۸، دوره ۳، بهار ۱۴۰۲

گیسون» نویسنده داستان تخیلی- علمی در کتاب نورومونسر در سال ۱۹۸۴ به کار برد (برایان، ۱۳۷۹: ۱۵۰). در حوزه «فناوری اطلاعات» نیز فضا به عرصه‌ای اطلاق می‌شود که الکترون‌ها، پروتون‌ها و فوتون‌های نوری در حالت صفر و یک در آن به حرکت و ایجاد ارتباط بین انسان‌ها و انتقال اطلاعات مشغول‌اند. چنین فضایی محصول فناوری اطلاعات یا فناوری اطلاعات و ارتباطات است (حافظ‌نیا، ۱۳۹۴: ۷). فضای مجازی فضایی است که در آن فعالیت‌های گوناگون در ابعاد داده‌ورزی و اطلاع‌رسانی، ارتباطات و ارائه خدمات، مدیریت و کنترل از طریق سازوکارهای الکترونیکی و مجازی انجام می‌پذیرد (کروبی و صدی، ۱۳۸۴: ۵۸). به عبارت دیگر، فضای مجازی به‌عنوان پدیده‌ای نوظهور در زندگی بشر، محصول شبکه جهانی اینترنت است که امکان گردآوری، تمرکز، جابجایی، پردازش و کاربری اطلاعات را با استفاده از فناوری اطلاعات بین کاربران اینترنت و بازیگران فضای مجازی در سراسر جهان فراهم می‌کند (حافظ‌نیا، ۱۳۹۴: ۱). بنابراین فضای مجازی، فضایی است حقیقی و غیرملموس با ابزار فیزیکی و شرایط عدم اطمینان مطلق به مخاطب که ارتباط انسان‌ها را در قلمرو فناوری اطلاعات و ارتباطات برقرار می‌سازد. این فضا بستری است برای اکثر مشاغل و خدمات که در یک مکان مشخص اکثر فعالیت‌های خود اعم از جلسات، مذاکرات، قراردادهای، امورات بانکی، اداری، آموزشی، قضائی و حقوقی خود را سامان داده و از تردد و حمل و نقل اضافی در فضای واقعی و تحمیل هزینه‌های اضافی جلوگیری به عمل می‌آورد و سرعت و دقت را در انجام فرایندها تا حد زیادی افزایش می‌دهد.

روش تحقیق

پژوهشگر در این پژوهش با جستاری در مفهوم حکمرانی اسلامی و فضای مجازی به روش توصیف و تحلیل منابع موجود به مطالعه و بررسی حکمرانی اسلامی در فضای مجازی پرداخته است. همچنین گردآوری اطلاعات با فیش‌برداری به روش کتابخانه‌ای انجام شده است.

یافته‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل آن

حکمرانی اسلامی در فضای واقعی

در دنیای کنونی و در گذر از مکتب خسته و ناتوان دموکراسی که نتوانسته نیازهای مادی و معنوی انبیا بشر را تأمین کند، معرفی یک ایدئولوژی و مکتب سیاسی با عنوان اندیشه سیاسی اسلام در پایان قرن بیستم میلادی و کسب موفقیت‌های عظیم تنها در چهل سال، نه تنها تمامی جغرافیای جمهوری اسلامی ایران را از برکات خود متأثر نموده بلکه توانسته با قدرت و نفوذ ژئوپلیتیکی سیاسی و اعتقادی خود فضاهای جغرافیایی دیگری را نیز فتح کرده و به جرگه دین اسلام متصل نماید (عابدی‌درچه الف،

الزامات حکمرانی اسلامی فضای مجازی در گام دوم انقلاب اسلامی/عابدی درچه

۱۳۹۸: ۱۵). در نظریه حاکمیت الهی، قدرت ناشی از نیرویی ماوراءالطبیعه است که از سوی خداوند، طبق موازین و احکامی، به مسئولان و مراتب پایین تر انتقال می‌یابد (قاضی، ۱۳۷۰: ۲۳۰؛ توکلی‌نیا و شمس‌پویا، ۱۳۹۵: ۱۱۰). این دیدگاه بر مبنای ادیان و کتب مقدس آسمانی و دستوره‌های دینی متکی است. در مکاتب الهی، اعتقاد و باور پیروان واقعی ادیان بر این است که هر گونه قدرتی تنها از اراده خداوند نشأت می‌گیرد و خداست که از هر عیبی مبرا و از ظاهر و باطن دو عالم آگاه است. از دیدگاه توحیدی، انسان آفریده خداوند (ممکن الخطا) و در دستگاه عظیم آفرینش موجودی فناپذیر با آگاهی‌های بسیار محدود است. به اعتقاد پیروان این دیدگاه، انسان در عین حالی که مختار آفریده شده و می‌تواند مسیر رشد و تعالی را انتخاب کند، ولی هرگز قادر نخواهد بودجه‌ای از کمال برسد که واجد شرایط قانون‌گذاری برای زندگی و سعادت دنیوی و اخروی‌اش و جامعه باشد. بنابراین دیدگاه، انسان شایستگی لازم را برای وضع قوانین ندارد، بلکه تمام قدرت و حکومت از مشیت خداوندی است که پس از تعلق گرفتن اراده خداوند بر خلقت انسان، از بین مردم برگزیدگانی را از هبوط آدم OAPI به زمین تا بعثت حضرت خاتم‌النبین OAPI به پیامبری مبعوث و به آنان رسالت داد تا مردم را به یکتاپرستی و راه صحیح زندگی دعوت کرده، زمینه رستگاری آن‌ها را در دو جهان مهیا کنند (تهامی، ۱۳۹۰: ۱۸۸-۱۸۷). طرفداران این نظریه مدعی هستند که تشکیل دولت ناشی از حکمت الهی و اراده خداوندی بوده و متصدیان امور از طرف خداوند مبعوث می‌شوند و از جانب و به نمایندگی او مردم را اداره می‌کنند. این نظریه در ممالک قدیم مانند مصر، چین، آشور، کلد و حتی در یونان و روم نیز معمول بوده است. در آن دوران فرمانروایان ماهیت خدایی داشته‌اند و خود در زمره خدایان بوده‌اند. مردم مصر و روم، فرعون‌ها و امپراتوران را از خدایان می‌دانسته‌اند. پس از ظهور حضرت مسیح OAPI این نظریه توسعه یافت و از طرف روحانیون مسیحی تقویت شد. در حقیقت روحانیون مسیحی برای پیغمبرانی که فرستاده خداوند هستند، حق حاکمیت قائل شده و معتقد بودند که آن‌ها باید بر مردم حکومت کنند و تعالیم دینی را در اجتماع اجرا نمایند و پس از پیغمبران، وظیفه روحانیون است که اداره امور کشور را در دست گیرند. غالب نویسندگان قرون وسطا مانند سنت آگوستین، دولت را ناشی از خداوند دانسته و مدعی بودند که اداره مملکت بایستی در دست روحانیون و نمایندگان مذهب مسیح باشد. شیخ‌الرئیس ابوعلی‌سینا در قرن چهارم و پنجم هجری نیز برای دولت منشأ الهی قائل شده و از این نظریه چنین نتیجه گرفته است که مقتن باید از طرف خداوند مبعوث شود (قالیباف، ۱۳۹۱: ۲۱). به اعتقاد پیروان حقیقی ادیان الهی، قدرت خداوند نامحدود و وجود اقدسش از هر نقصی مبرا است. از این رو فرستادگانش حامل بهترین قوانین بوده و شایسته‌ترین افراد برای تشکیل حکومت و اداره جامعه هستند. حکومت‌های خدایی بر مبنای توحید،

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، شماره ۸، دوره ۳، بهار ۱۴۰۲

نبوت، معاد و حذف اعتبارهای طبقاتی، قومی و نژادی بنا می‌شوند و کل جامعه انسانی را مورد خطاب خود قرار می‌دهند. حکومت‌های الهی مبارزه با ظلم، فساد و جنایت را سرلوحه کار خود قرار می‌دهند و آرمان آن‌ها تعالی و سعادت انسان است (تهامی، ۱۳۹۰: ۱۸۸). قرن هفده و هجده میلادی، دوره‌ایی است که در آن رشد علوم تجربی روی داد و این موضوع باعث بروز روحیه افراطی علم‌گرایی شد. این علم‌گرایی که روش آن، تأکید مفرط بر تجربه بود، اساساً به نفی تدبیر و حاکمیت خدا انجامید و خدا به سان، ساعت‌سازی تصویر شد که جهان را آفرید و آن را به حال خود رها ساخت. به علاوه، در دوره فوق، نظریه حکومت خدا (تئوکراسی) مورد تشکیک جدی و عمیق قرار گرفت و به جای آن، نظریه‌هایی ارائه شد که در آن‌ها، مشروعیت حاکمیت سیاسی-اجتماعی، موکول به رأی مردم گردید و حکومت از بالا به پایین، جای خود را به حکومت دموکراتیک (مردم) و از پایین به بالا داد (شیرودی و جهان‌بین، ۱۳۹۳: ۱۰۰). متناسب با اندیشه سیاسی و ایدئولوژی سیاسی، نوع نظام سیاسی و توزیع قدرت در هر کشوری مبتنی بر باورهای ایدئولوژیکی و ملی آن جامعه بنا نهاده شده است، بر این اساس ابتنا الگوی حکمرانی یا حکمروائی و توزیع قدرت در هر کشوری متناسب با نظام سیاسی حاکم بر آن کشور است. هر چند اصول کلی حاکم بر آن می‌تواند از یک اندیشه، ایدئولوژی و قواعد صحیح و درست سرچشمه بگیرد (زارعی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲). باید توجه داشت که چه در سطح کشورها و چه در سطح مجامع بین‌المللی، با توجه به زیربنای فکری و معرفتی و نظام ارزشی، شاهد تنوع در الگوهای سیاست‌گذاری و حکمرانی فضای مجازی هستیم. برای مثال در نظام لیبرالیستی آمریکا که مبتنی بر فلسفه تحلیل فناوری و فضای مجازی است، الگوهای آزادی‌گرایانه حکمرانی فضای مجازی وجود دارد و در فرایندهای بین‌المللی نیز موضع‌گیری آمریکا نسبت به حکمرانی فضای مجازی، متمایل به حداقل مداخله دولت است و ظهور، قدرتمندی و فعالیت آیکان و حمایت آمریکا از قدرت آیکان برای مدیریت فضای مجازی، دلیلی بر این مدعاست. در اروپا نیز مبتنی بر فلسفه قاره‌ای آن، نوعی نگاه انتقادی به فناوری وجود دارد و مشاهده می‌شود که بر الگوهای مشارکتی در مدیریت فضای مجازی تأکید می‌شود و در فرایندهای بین‌المللی حکمرانی فضای مجازی نیز، الگوهای چند ذی‌نفعی مورد حمایت آنهاست. به عبارت دیگر، رویکرد فلسفی مسلط در هر جامعه‌ای، جهت الگوهای سیاست‌گذاری و حکمرانی فضای مجازی آن جامعه را تعیین می‌کند و لذا صحبت از الگوهای سیاست‌گذاری و حکمرانی فضای مجازی می‌شود (عاملی، ۱۳۹۷: ۲۳). برپایه آینده‌نگری است که حکومت‌های و حکمرانی‌ها می‌توانند با پیش‌بینی، برنامه‌ریزی و مطالعات راهبردی در حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، امنیتی، اجتماعی و فرهنگی، تمدن مدنظر خود را بنا کنند. در نگرش دینی، خدا محور همه تصمیمات، برنامه‌ریزی‌ها و توجه به آینده است. بنابراین، طراحی آینده در

الزامات حکمرانی اسلامی فضای مجازی در گام دوم انقلاب اسلامی/عابدی درچه

چنین بینشی براساس مبانی نظری خدامحوری استوار می‌گردد. اعتقاد و اعتماد به وعده‌های خداوند در آینده جهان و آخرت، انسان و حکمران خداپاور را بر آن وا می‌دارد تا در حکمرانی خود با نگاهی آینده‌نگر با تکیه بر دستورات الهی، پیامبر اکرم OHP، ائمه معصومین OAH و نایبان خاص و عام آنها، مکتبی انقلابی در جهت حکمرانی متعالی و انقلابی الگویابی و ترسیم نماید (عابدی درچه الف، ۱۳۹۹: ۶). در صورت فهم مردم نسبت به این موضوع که حاکمیت از آن خداست و به هر کس که صلاحیت آن را داشته باشد باید واگذار گردد؛ مقبولیت مردمی بر مشروعیت الهی منطبق خواهد شد و در حکمرانی اسلامی به معنای واقعی کلمه خدامحوری حاصل می‌گردد. این شیوه حکمرانی، روش متعالی حکومت‌داری است. حکمرانی متعالی که با انقلاب در مفاهیم و کارکردهای سنتی و برساخته انسان بدست می‌آید، به‌نوعی به دنبال دگرگونی در مفاهیم کنونی حکمرانی در جهان است. امروزه که انسان‌های جهان همه مکاتب مادی را تجربه کرده و با بی‌مهری هر کدام از همه آنها دلسرد شده‌اند، به دنبال مکتبی اخلاق محور بوده تا با تکیه بر مبانی و ویژگی‌های انسان‌ساز و تمدن‌ساز آن بتواند هدایت و سعادت خود را نه فقط در دنیای کنونی بلکه در آخرت از آن مکتب طلب نماید. دستیابی به حکمرانان انقلابی در جهت رسیدن به جامعه و حکمرانی اسلامی، مقدمه‌ای است برای نیل به تمدن نوین اسلامی و درک ولایت عظمای ولی عصر «عج» که تنها در سایه ظهور و بروز حکمرانان نوین انقلابی با مدیریت جهادی و انقلابی محقق خواهد گشت (عابدی درچه الف، ۱۳۹۹: ۹). از سوی دیگر، مؤلفه‌ها و عناصر حکمرانی متعالی از منظر اندیشمندان مسلمان عبارتند از: ایمان، معنویت، تقوا و اخلاق محوری؛ بصیرت دینی، آگاهی سیاسی، علم و فناوری و پژوهش؛ حاکمیت دین، عقل و قانون در جامعه؛ مردم‌سالاری دینی و نظارت مردمی و نهادی؛ مشارکت مردم، مشورت‌پذیری و تصمیم‌گیری منطقی با اتکال به خداوند؛ شفافیت، مسئولیت‌پذیری و پاسخگوئی؛ امانت‌داری، وفای به عهد و مبارزه با فساد؛ انصاف، عدالت‌محوری فضایی، قومی، نژادی و مذهبی؛ تأمین استقلال، آزادی، امنیت و استکبارستیزی همراه با عزت ملی؛ تعاون، همکاری، تأمین رفاه عمومی با خدمت‌رسانی به آحاد مردم جامعه (عابدی درچه ب، ۱۳۹۹: ۲۴۳). بنابراین حکمرانی اسلامی، سبکی از حکمرانی است که با اعتقاد به حاکمیت الهی و در طول آن ولایت پیامبران و ائمه اطهار OAH در زمان حضور و همچنین ولایت فقیه جامع‌الشرایط در زمان غیبت، اداره و تنظیم امور جامعه به دست حاکمانی است که رفاه دنیوی و هدایت و سعادت اخروی ابنا بشر را دغدغه و هدف خود می‌دانند و در اجرای آن از هیچ تلاشی فروگذار نکرده و مجاهدانه در این راه خدمت می‌کنند. یکی از مصادیق این حکمرانی متعالی اسلامی، حکمرانی فضای مجازی است که با سیاست‌گذاری بر ریل مکتب اسلام، مبانی برنامه‌ریزی و اجرایی آن را فراهم می‌آورد. این سبک از حکمرانی، با معیار قرار دادن مولفه‌های حکمرانی

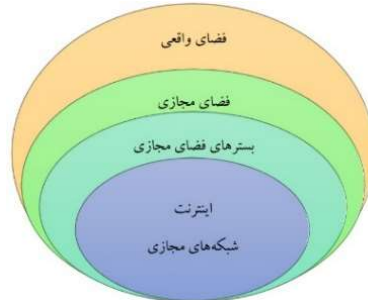
متعالی به مدیریت و اداره امور فضای مجازی می‌پردازد.

رابطه فضای واقعی با فضای مجازی

فضای مجازی با فضای واقعی رابطه دارد. هر چند در فضای مجازی واقعیت‌ها ماهیتی دارند که با ماهیت فضای واقعی تفاوت دارد، ولی آنها در اصل انعکاس، تبلور و تجلی واقعیت‌های فضای واقعی هستند که بر پایه نقش آفرینی الکترون‌ها و پرتون‌های نوری تغییر ماهیت داده و از واقعیت فیزیکی به واقعیت مجازی بصری تبدیل می‌شوند (حافظ‌نیا، ۱۳۹۴: ۴۰). فضای واقعی، فیزیکی و ملموس است، اما فضای مجازی غیرفیزیکی و ناملموس است. شکل ظاهری، تا حدودی باطن و ماهیت افراد و انسان‌ها در فضای واقعی مشخص است، اما در فضای مجازی شکل، ماهیت و باطن مخاطب معلوم نیست. در فضای واقعی فریب انسان‌ها به سختی اتفاق می‌افتد، اما در فضای مجازی فریب دادن و انحراف افراد به آسانی رقم می‌خورد. در فضای مجازی ما با متن، عکس، صوت و فیلم سروکار داریم، حال آن که در فضای واقعی اصالت هر چیزی آشکارا نمایان است. در فضای مجازی همه داده‌ها و اطلاعات به صفر و یک تبدیل شده و در قالب متن، عکس، صوت و فیلم به نمایش در می‌آید، اما در فضای واقعی تغییر و تبدیلی در داده‌ها و اطلاعات رخ نمی‌دهد.

انسان‌ها در فضای واقعی و با استفاده از فرصت‌ها، ابزارها و قابلیت‌های این فضا مسائل و مشکلات خود را بر طرف می‌کنند، به نیازهای مادی و معنوی خود پاسخ می‌دهند، به اهداف و علایق خود جامعه عمل می‌پوشانند، به کمک علم و پژوهش این فضا را می‌کاوند تا آن را بهتر بشناسند، سپس ارزش‌ها، مقدرات و فرصت‌های آنها را در راستای اهداف خود معماری و کاربری می‌کنند و تهدیدات آن را بر علیه خود کاهش می‌دهند و یا با آن مقابله می‌نمایند. بنابراین فضای واقعی و انسان‌های آن اصالت دارند و فضای مجازی بر پایه مقتضیات واقعی ایجاد می‌شود و شکل می‌یابد. به عبارتی فضای مجازی به تبعیت از فضای واقعی موجودیت و معنا می‌یابد و تابع آن است و حیات و بقای آن به وجود رابطه با فضای واقعی بستگی دارد (حافظ‌نیا، ۱۳۹۴: ۴۱-۴۰). به عبارت دیگر، فضای مجازی، فضایی است که واقعیت دارد، هر چند مجازی است. انسان‌ها هم باید با این فضای مجازی واقعیت‌های زندگی خود را وفق دهند. فضای مجازی همانند شمشیری دولب است، هم می‌تواند سودمند و هم مضر باشد. آنچه تفاوت بین این دو مفهوم را عملیاتی می‌کند، کاربران و تولیدکنندگان محتواهای آن هستند. می‌توان این فضا را مکانی برای رشد، تعالی، پیشرفت و آبادانی قرار داد تا رفاه، هدایت و سعادت بشری را سبب شود. از سوی دیگر می‌توان با رهاسازی و یا واگذاری به انسان‌های بی‌صلاحیت، آن را به فضایی برای انحراف و انحطاط جامعه و بشریت به گمراهی تبدیل ساخت.

الزامات حکمرانی اسلامی فضای مجازی در گام دوم انقلاب اسلامی/عابدی درچه

شکل ۱: روابط و قلمرو فضای واقعی و مجازی

قلمرو حکمرانی در فضای مجازی

قلمرو عبارت است از فضای جغرافیایی مشخص اعم از واقعی و مجازی که منعکس کننده عرصه حاکمیت و فرمانروایی یک بازیگر سیاسی به ویژه حکومت یا حوزه کنترل و نفوذ یک کارکرد و فعالیت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و غیر آن می‌باشد (حافظ‌نیا، ۱۳۹۴: ۱۰۰). بنابراین، موضوع قلمرو و مرز در فضای مجازی یکی از بحث‌انگیزترین موضوعات مطرح شده از سوی برخی صاحب‌نظران علوم اجتماعی است که با تعابیری از قبیل مرززدایی، سرزمین‌زدایی، قلمروزدایی در پرتو توسعه فضای مجازی و شبکه‌های رایانه‌ای و فناوری دیجیتال همراه شده است. آنها سعی دارند توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات اطلاعاتی را که به ارتباط انسان‌ها در اقصی نقاط کره زمین و در فضای مجازی منجر شده است به منزله نابودی قلمرو، مرز، حکومت و دولت تلقی کنند و عملکردها و رفتارهای مبتنی بر مولفه‌های مزبور را در فضای مجازی مورد تردید و انکار قرار دهند. در حالی که اگرچه فرایندها در این فضا غیردولتی و فراسرزمینی است، ولی رویکردها و پاسخ‌ها اکثراً دولتی، سرزمینی و مبتنی بر مرزهاست که در تقابل با جریان‌های مورد نظر ایجاد می‌شود و مؤلفه امنیت نیز موجب تلاش برای مرزسازی‌های مجدد می‌گردد (حیدری‌فر، ۱۳۸۹: ۱۲۶). حکمرانی، مدیریت و سیاست‌گذاری در فضای مجازی که فضایی ناپایدار و متغیر است و از سوی دیگر عناصر و متغیرهای متعدد و متنوعی در آن و بر آن تأثیر دارند، نیازمند جامع‌نگری و توجه به همه ابعاد و مسائل و وجوه گوناگونی است که یا تأثیرگذارند و یا تأثیر می‌پذیرند (عاملی، ۱۳۹۷: ۲۲). بنابراین قلمرو و دایره شمول حکمرانی در فضای مجازی دقیقاً منطبق با مسائل و وجوه گوناگونی است که در حکمرانی واقعی با آن سروکار داریم. هر چند فضای مجازی زیر مجموعه فضای واقعی محسوب می‌شود. حتی ممکن است در فضای مجازی با ابعاد متنوع و بیشتری برای مدیریت و نظارت حکمرانان در آینده برخورد کنیم.

الزامات حکمرانی فضای مجازی

جامع‌نگری در الگوسازی برای حکمرانی فضای مجازی نه تنها معطوف به خود فضای مجازی می‌شود، بلکه معطوف به محیط و بستر عملیاتی آن نیز است. بنابراین در تدوین الگوی حکمرانی فضای مجازی برای جمهوری اسلامی ایران باید علاوه بر توجه به ساختار، فرم و محتوای فضای مجازی به بسترهای فرهنگی و سیاسی و اقتصادی و رویکردهای بومی و محلی نیز توجه شود (عاملی، ۱۳۹۷: ۲۲). در زمینه ایجاد رضایت مردم از سبک حکمرانی حاکمان، سامانه‌محور کردن امور و خدمات اداری در راستای اجرای دولت الکترونیک یکی از مهم‌ترین وظایف حکمرانان است. برای عملیاتی کردن سامانه‌های مربوط به بخش‌های مختلف حکمرانی نیاز است یک سلسله اقداماتی توسط آنها انجام شود که عبارتند از: نیازسنجی نوع خدمت اولین مرحله از اجرای دولت الکترونیک است. طراحی سامانه و زیرسامانه‌ها با لحاظ نمودن نوع خدمت و امورات جانبی آن با طراحی سهل و آسان به نحوی که هر کاربری با هر میزان توانایی قابلیت بهره‌برداری از آن را داشته باشد. گام سوم، بسترسازی در فضای مجازی اینترنت یا شبکه‌های مجازی است. گام بعدی، عملیاتی کردن سامانه و رفع معایب و نواقص احتمالی تا مطلوب شدن سامانه می‌باشد. در نهایت نظارت بر سامانه، کاربران، مدیران و کارمندان خدمت دهنده آخرین حلقه اجرای کردن دولت الکترونیک توسط حکمرانان است.

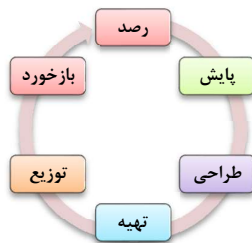

شکل ۲: فرایند سامانه‌محور کردن خدمات

در بخش نظارت و حکمرانی بر فضای مجازی، هر حکومتی وظایفی بر عهده دارد که بدون انجام برنامه‌ریزی در حوزه توانایی نظارت و مقابله با دشمنان و تهدیدات احتمالی آنها را ندارد. جستجو و رصد مطالب فضای مجازی که منافع و امنیت ملی یک کشور را مورد تهدید قرار می‌دهد، از مهم‌ترین وظایف دستگاه‌های دولتی است که در بخش‌های مختلف امنیتی مشغول هستند. امروز مدیران امنیتی تنها جوابگوی فضای واقعی جامعه نیستند، بلکه یکی از با اولویت‌ترین وظایف یک حکمرانان مدیریت و حکمرانی بر فضای مجازی است. پایش اطلاعات قدم بعدی می‌باشد. دسته‌بندی کردن داده‌ها، تخصیص مطالب به بخش‌های تخصصی و تقسیم وظایف جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات، نقش مهمی در مواجهه با آن دارد. پس از پایش صحیح و منطقی اطلاعات، طراحی مناسب و دقیق نحوه برخورد و تولید محتوای مورد نیاز جهت رویارویی به مطالب رصد شده می‌باشد. در گام چهارم، تولید کنندگان محتوا، بر مبنای

الزامات حکمرانی اسلامی فضای مجازی در گام دوم انقلاب اسلامی/عابدی در چه

ارزش‌ها، اصول و مبانی اسلامی، نسبت به تهیه محتوا براساس راهبردهای موجود اقدام می‌کنند. در گام بعدی توزیع کنندگان مطالب در اینترنت و شبکه‌های مجازی و سایر فضاها اقدام به نشر مطالب می‌نمایند. در نهایت با بازخوردگیری از فرایند رصد تا توزیع محاسن، معایب و نواقص چرخه استخراج شده و در فعالیت‌های آتی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

شکل ۳: چرخه حکمرانی فضای مجازی

کارکردهای حکمرانی در فضای مجازی

هر حکومتی در فضای واقعی و فضای مجازی کارکردهای مخصوص به خود را دارد. کارکردهای دولت‌ها در بخش فضای مجازی را چنین می‌توان بیان کرد:

دولت الکترونیک: امروزه یکی از مهم‌ترین مباحث در فناوری اطلاعات مسئله دولت الکترونیک^۶ است، که برای گذار از مدیریت دولتی سنتی به مدیریت دولتی جدید در عصر دیجیتال یک ضرورت محسوب می‌شود. دولتی که در آن، کاربرد شبکه اینترنت از سوی سازمان‌های دولتی به منظور ارائه خدمات و اطلاعات به شهروندان، مؤسسات تجاری و حتی کارمندان دولت در سازمان‌های دولتی از الزامات آن است و به این ترتیب کلیه شهروندان، شرکت‌های تجاری، سایر سازمان‌های دولتی و کارمندان دولت را قادر می‌سازد تا از طریق یک وبسایت در شبکه اینترنت بدون هرگونه محدودیت زمانی و مکانی به اطلاعات و خدمات دولتی دسترسی داشته باشند (پورمنتی و میرشمسی، ۱۳۸۸: ۱). حوزه فعالیت و هدف‌گذاری دولت الکترونیک می‌تواند در مقیاس محلی، ملی یا بین‌المللی باشد؛ اما ارائه خدمات و فعالیت در فضای مجازی محصور در مقیاس نیست و شهروندان محلی می‌توانند در همه جا به مشارکت، دریافت اطلاعات و کسب خدمات بپردازند (ویسی، ۱۳۹۲: ۱۲۴-۱۲۲). آموس (۲۰۱۱) سه مدل ارائه خدمات دولت الکترونیک را شامل دولت به دولت، دولت به شهروند و دولت به دولت می‌داند. در دولت همراه نیز این چهار مدل مطرح است: دولت همراه به شهروند؛ دولت همراه به دولت؛ دولت همراه به شرکت؛ و دولت به کارمند (عاملی، ۱۳۹۷: ۲۱).

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، شماره ۸، دوره ۳، بهار ۱۴۰۲

امنیت فضای مجازی: فضای مجازی همانند فضای واقعی با مسئله امنیت دست به گریبان است. موضوعاتی از قبیل تهدیدات امنیتی، روش‌ها و ابزارهای ضد امنیت، تهدیدکنندگان امنیت و بالاخره روش‌های مقابله با تهدیدکنندگان و تضمین امنیت در فضای مجازی از موضوعاتی است که مورد توجه بحث امنیت در این فضا است. مهم‌ترین سرمایه بشر (افراد، سازمان‌ها، شرکت‌ها و حکومت‌ها) در فضای مجازی، اطلاعات حیاتی است که مرتبط با تمامی شئون و ابعاد زندگی آنهاست (حافظ‌نیا، ۱۳۹۴: ۲۵۳).

الگوی مشارکتی حکمرانی فضای مجازی

واکاوی مفهوم حکمرانی نشان از گستردگی مفهومی آن دارد، به نحوی که همه نوع شکل‌های حکمرانی نظیر حکمرانی شرکتی، محلی، ملی (دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی) و بین‌المللی را شامل می‌شود (دانایی‌فرد و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۹؛ Gowda & Kumar, 2013: 83). حکمرانی خوب به‌عنوان یک موضوع نوپیدا، از حیث ساختار دو جنبه دارد. یکی این که بر نقش مشارکتی مردم در حکمرانی تأکید می‌کند و دیگر این که الگوی مشارکت را بر مبنای یک الگوی سه‌وجهی از «حکومت»، «بخش خصوصی» و «نهادهای مدنی» ارائه می‌کند که هر کدام نقش و وظایفی بر عهده دارند (زهیری، ۱۳۹۷: ۶۵). الگوی حکمرانی مشارکتی سه بخش دولتی، خصوصی و مدنی در حکمرانی فضای مجازی، با مدیریت و اداره راهبردی حکومت همراه با نظارت همگانی، مطلوب‌ترین سبک حکمرانی فضای مجازی است. در این شیوه از حکمرانی فضای مجازی، حکومت‌ها و دولت‌ها در مقیاس ملی با تدوین سیاست‌های کلان خود اقدام به سیاست‌گذاری و تعیین خط‌مشی‌های کلی می‌نمایند. در سطحی پایین‌تر بخش‌های دولتی، خصوصی و مدنی برنامه‌ریزی جهت مدیریت و بهره‌برداری از فضای مجازی را به صورت مشارکتی بر عهده دارند. همچنین هر سه بخش مذکور با نظارت همگانی، باعث جلوگیری از هرگونه فساد در این فضا می‌شوند. در الگوی حکمرانی مشارکتی، بخش دولتی تهیه کننده و ابلاغ کننده شیوه‌نامه‌های مدیریتی و اجرایی در فضای مجازی است. بخش خصوصی با همکاری دولت و بخش مدنی، سخت‌افزارها و نرم‌افزارهای فضای مجازی را تولید و توزیع می‌کنند.

شکل ۴: مشارکت مردمی بر مبنای الگوی سه‌وجهی حکمرانی خوب

الزامات حکمرانی اسلامی فضای مجازی در گام دوم انقلاب اسلامی/عابدی درچه

حکمرانی مطلوب فضای مجازی در گام دوم انقلاب

امام خامنه‌ای OKPI در بیانیه بسیار مهم گام دوم انقلاب ضمن معرفی انقلاب پُرشکوه ملت ایران به‌عنوان بزرگ‌ترین و مردمی‌ترین انقلاب عصر جدید آن را تنها انقلابی می‌داند که یک چلّه پُرافتخار را بدون خیانت به آرمان‌هایش پشت سر نهاده و در برابر همه وسوسه‌هایی که غیرقابل مقاومت به نظر می‌رسیدند، از کرامت خود و اصالت شعارهایش صیانت کرده و اینک وارد دوّمین مرحله خودسازی و جامعه‌پردازی و تمدّن‌سازی شده است. در ادامه بیانات ایشان در دو بخش به تشریح و تبیین این بیانیه می‌پردازد (زارعی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۳-۱۲). ایشان دستاوردها و برکات بزرگ انقلاب و جمهوری اسلامی ایران را چنین مطرح می‌فرمایند: ۱- ثبات و امنیت و حفظ تمامیت ارضی ایران؛ ۲- موتور پیشران کشور در عرصه علم و فناوری و ایجاد زیرساخت‌های حیاتی و اقتصادی و عمرانی؛ ۳- به اوج رسانیدن مشارکت مردمی و مسابقه خدمت‌رسانی؛ ۴- ارتقاء شگفت‌آور بینش سیاسی آحاد مردم؛ ۵- سنگین کردن کفه عدالت در تقسیم امکانات عمومی کشور؛ ۶- افزایش چشمگیر معنویت و اخلاق در فضای عمومی جامعه؛ ۷- ایستادگی روزافزون در برابر قُلدران و زورگویان و مستکبران جهان (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۷). ایشان در بخش دستاوردها و برکات بزرگ انقلاب به عرصه علم و فناوری و ایجاد زیرساخت‌های حیاتی و اقتصادی و عمرانی به‌عنوان موتور پیشران کشور اشاره داشتند. فضای مجازی ابزار و محیط با قابلیت بالایی است که می‌توان از این فرصت استثنایی برای جهش در پیشرفت حکمرانی متعالی کشور بهره برد. در فرازی دیگر به موضوع مشارکت مردمی در حکمرانی و خدمت‌رسانی و ارتقاء شگفت‌آور بینش سیاسی آحاد مردم پرداختند که بستر اصلی هر دو فعالیت مذکور، فضای مجازی است. عدالت در تقسیم امکانات عمومی کشور مطلب دیگری بود که ایشان بر آن تأکید داشتند. سامانه‌محور کردن خدمات و فعالیت‌های دولتی در حکمرانی هوشمند بر مبنای اصل عدالت اجتماعی، از مهم‌ترین مولفه‌هایی بوده که اساس شکل‌گیری حکمرانی اسلامی در جمهوری اسلامی ایران بر آن بنا نهاده شده است. شفافیت، پاسخگویی، سرعت و دقت، اثربخشی و کارایی و کارآمدی هر حکمرانی با سامانه‌محور کردن اقدامات دولتی و بخش خصوص در فضای مجازی از ضروری‌ترین تصمیمات حکمرانان در هر کشوری است که در گام دوم انقلاب با جدیت تمام باید به این مسئله پرداخت. اما در این فضا، ثبات، امنیت و حفظ تمامیت ارضی کشور موضوعی است که با دخالت حکمرانان اتفاق می‌افتد. رها بودن و عدم مدیریت کارآمد بر این فضا توسط مفسدان فضای مجازی و دشمنان داخلی و خارجی، تهدیدی است برای امنیت ملی و منافع ملی که ایشان در گام اول آن را یک نقطه قوت و دستاورد بیان فرمودند. از سوی دیگر، در صورت عدم

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، شماره ۸، دوره ۳، بهار ۱۴۰۲

مدیریت و حکمرانی اسلامی بر این فضا اخلاق و معنویت که از برکات بزرگ گام اول بودند به خصوص در بین جوانان در فضای عمومی جامعه دچار خدشه خواهد شد.

همچنین امام خامنه‌ای OKPI در بخش دوم بیانیه گام دوم انقلاب، توصیه‌هایی را برای آرمان بزرگ انقلاب اسلامی یعنی نیل به تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای طلوع خورشید ولایت عظمی (ارواحنا فدا) به‌عنوان مطلوب‌ترین حکمرانی شکل گرفته در طول تاریخ بشریت بیان کردند، این توصیه‌ها عبارتند از: ۱- علم و پژوهش؛ ۲- معنویت و اخلاق؛ ۳- اقتصاد؛ ۴- عدالت و مبارزه با فساد؛ ۵- استقلال و آزادی؛ ۶- عزت ملی، روابط خارجی، مرزبندی با دشمن؛ ۷- سبک زندگی (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۷). بنابراین، علم و پژوهش در زیرساخت فضای مجازی مبتنی بر معنویت و اخلاق باعث پیشرفت‌های علمی و اقتصادی می‌شود. اقتصادی که با فناوری اطلاعات و ارتباطات در هم آمیخته شود سبب رونق کسب و کار و رشد شتابان آن می‌شود. اقتصاد فضای مجازی شیوه‌ای از فعالیت‌های اقتصادی که شتاب‌دهنده‌های اقتصادی در سال‌های اخیر توجه ویژه‌ای به آن داشته‌اند. با حمایت حکمرانان در گام دوم انقلاب از این عرصه، اقتصاد ملی و فردی آحاد مردم استحکام پیدا کرده و قدرت ملی کشور را ارتقاء می‌بخشد. توجه ویژه به شبکه ملی اطلاعات و راه‌اندازی این بستر برای کاربران داخلی در حوزه علم و پژوهش و اقتصاد و نظارت بر این بخش توسط حکمرانان باعث حفظ و ارتقاء معنویت و اخلاق در جامعه و عدم گرایش جوانان به فساد اخلاقی و ابتذال می‌شود. با پیشرفت علمی و اقتصادی بر پایه شبکه ملی اطلاعات و فضای مجازی مدیریت شده استقلال و آزادی کشور هم حفظ می‌شود. همچنین مستکبران و زورگویان امکان محدودسازی فعالیت‌های علمی و اقتصادی را نداشته و عزت ملی در روابط بین‌الملل حفظ و مستحکم می‌شود. بر همین اساس مرزبندی با دشمنان در روابط خارجی برای دستگاه سیاست خارجی به شکل مطلوب‌تری انجام می‌شود. از سوی دیگر، تنها با حکمرانی اسلامی در فضای مجازی می‌توان سبک زندگی اسلامی را در گام دوم انقلاب برای مردم بسترسازی و فراهم نمود. رهاسازی فضای مجازی و یا عدم برنامه‌ریزی صحیح و مناسب برای اقشار مختلف در اینترنت، شبکه‌های مجازی و سایر فضاها، ضربه‌ای جبران‌ناپذیر بر پیکر هر حکومتی وارد خواهد آورد. همچنین عدالت و مبارزه با فساد به‌عنوان عالی‌ترین اهداف هر حکمرانی آرزوها و آمالی هستند که همه مردم از دیرباز تاکنون به دنبال عملیاتی‌سازی آن در جامعه هستند. از مهم‌ترین و سودمندترین ابزار اجرای عدالت و مبارزه با مفاسد در عصر کنونی فضای مجازی است. سامانه‌محور نمودن فعالیت بخش دولتی، خصوصی و مدنی به‌عنوان سه قسمت اصلی در هر حکمرانی، باعث شفافیت، پاسخگویی، جریان آزاد اطلاعات و کارآمدی هر حکومتی خواهد شد. براساس، مطالب گفته شده، حکمرانی اسلامی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران در بستر شبکه

الزامات حکمرانی اسلامی فضای مجازی در گام دوم انقلاب اسلامی/عابدی درچه

ملی اطلاعات در گام دوم، می‌تواند سبکی از زندگی مجازی با محوریت اسلام را برای کاربران فراهم نماید تا در آن علم و پژوهش، اقتصاد و کسب و کار، معنویت و اخلاق، استقلال و آزادی، عدالت و مبارزه با فساد، عزت و اقتدار ملی را به همراه داشته باشد.

نتیجه‌گیری

حکمرانی در لغت به معنای اداره و تنظیم امور است و به رابطه میان شهروندان و حکومت‌کنندگان اطلاق می‌شود. در واقع دولت‌ها، دو قلمرو حکومتی دارند، فضای جغرافیایی واقعی و مجازی که هر دو مرتبط و قرینۀ یکدیگرند و در فضای مجازی انعکاس مجازی فضای واقعی است. فضای مجازی، فضای زندگی برمبنای ارزش‌ها و باورها و تأثیر متغیرهای بومی و محلی در حکمرانی فضای مجازی است. بنابراین فضای مجازی و شبکه‌زیرساختی آن یعنی اینترنت نه تنها مسلط بر حکومت‌ها نیستند، بلکه به طور مستقیم و غیرمستقیم از سوی آنها تولید و معماری می‌شود و مورد بهره‌برداری و توسعه قرار می‌گیرد و به ابزار مؤثر و مفیدی برای ارائه خدمات به شهروندان و اداره امور عمومی جوامع و کشورها در اختیار دولت‌ها در می‌آید و آنها برای رسیدن به اهداف خود از آن سود می‌برند. توسعه سریع فضای مجازی و انتقال گسترده امور زندگی بشر و جوامع و سازمان‌ها و شرکت‌ها در ابعاد مختلف اقتصادی، سیاسی، فرهنگی-اجتماعی، خدماتی، دفاعی-امنیتی، محیط‌زیستی و غیره باعث می‌شود که تحولی در زندگی انسان‌ها اتفاق بیافتد و انسان‌ها به ناچار خود را با آن مقتضیات هماهنگ نمایند. در این بین حکمرانان برای اداره امور عمومی جامعه و فضای مجازی کارکردهایی دارند که مهم‌ترین آنها تغییر شیوه حکمرانی از سنتی به شیوه دولت الکترونیک و گسترش ابزار و زیرساخت‌های آن از مقیاس ملی تا محلی هستند. از سوی دیگر، ایمن نمودن این فضا و امنیت فضای مجازی کارکرد دوم و بسیار مهم دولت‌ها می‌باشد. در زمینه ایجاد رضایت مردم از حکمرانی، سامانه‌محور کردن امور و خدمات اداری در راستای اجرای دولت الکترونیک یکی از مهم‌ترین وظایف حکمرانان است. برای این منظور سلسله اقداماتی نظیر نیازسنجی، طراحی سامانه و زیرسامانه‌ها، بسترسازی، عملیاتی کردن سامانه و در نهایت نظارت بر آن ضروری است. در بخش نظارت و حکمرانی بر فضای مجازی، هر حکومتی وظایفی بر عهده دارد که بدون انجام برنامه‌ریزی در حوزه توانایی نظارت و مقابله با دشمنان و تهدیدات احتمالی آنها را ندارد. جستجو و رصد، پایش صحیح و منطقی اطلاعات، طراحی مناسب و دقیق، تولید محتوا، بر مبنای ارزش‌ها، اصول و مبانی اسلامی، توزیع مطالب در اینترنت و شبکه‌های مجازی و در نهایت بازخوردگیری از فرایند رصد تا توزیع امری اجتناب‌ناپذیر است. برای این منظور، الگوی حکمرانی مشارکتی سه بخش دولتی، خصوصی و مدنی در حکمرانی فضای مجازی، با مدیریت و اداره راهبردی حکومت همراه با نظارت همگانی،

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، شماره ۸، دوره ۳، بهار ۱۴۰۲

مطلوب‌ترین سبک حکمرانی فضای مجازی است. حکمرانی اسلامی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران در بستر شبکه ملی اطلاعات در گام دوم انقلاب، می‌تواند سبکی از زندگی مجازی با محوریت اسلام را برای کاربران فراهم نماید تا در آن علم و پژوهش، اقتصاد و کسب و کار، معنویت و اخلاق، استقلال و آزادی، عدالت و مبارزه با فساد، عزت و اقتدار ملی را به همراه داشته باشد. این راهبرد با سامانه‌محور نمودن فعالیت بخش دولتی، خصوصی و مدنی به‌عنوان سه قسمت اصلی در هر حکمرانی، باعث شفافیت، پاسخگویی، جریان آزاد اطلاعات و کارآمدی هر حکومتی خواهد شد.

الزامات حکمرانی اسلامی فضای مجازی در گام دوم انقلاب اسلامی/عابدی درچه

منابع

- ۱) امام خامنه‌ای OKPI، سیدعلی، (۱۳۹۷)، شرحی بر بیانیه گام دوم انقلاب، چاپ اول، اسفند، تهران: معاونت سیاسی نمایندگی ولی فقیه در سپاه.
- ۲) براین، بافبرگ (۱۳۷۹)، فرهنگ تشریحی کامپیوتر، ترجمه: رضا حسنوی و داریوش فرسای، تهران: دانشیار.
- ۳) پورمنتی، احسان و محمدرضا میرشمسی، (۱۳۸۸)، دولت الکترونیک، مقاله منتشر نشده، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- ۴) توکلی‌نیا، جمیله و محمدکاظم شمس‌پویا (۱۳۹۵)، قدرت و حکمروایی شهری، تهران: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- ۵) تهامی، سیدمجتبی (۱۳۹۰)، امنیت ملی، داکترین، سیاست‌های دفاعی و امنیتی، جلد اول، چاپ دوم، تهران: سازمان عقیدتی سیاسی ارتش جمهوری اسلامی ایران، معاونت فرهنگی (نشر آجا).
- ۶) حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۴)، جغرافیای سیاسی فضای مجازی، چاپ سوم، پاییز، تهران: سمت.
- ۷) حق‌شناس، علی محمد و همکاران (۱۳۷۹)، فرهنگ معاصر هزاره، تهران: انتشارات فرهنگ معاصر.
- ۸) حیدری‌فر، محمدرئوف (۱۳۸۹)، بررسی انتقادی گفتمان جهان بدون مرز، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ششم، شماره ۲.
- ۹) دانایی‌فرد، حسن؛ جبار باباشاهی، عادل آذر و اسدالله کردنائیچ (۱۳۹۱)، تحول در رفاه ملی: آیا حکمرانی خوب نقش مهمی ایفا می‌کند؟، فصلنامه پژوهش‌های مدیریت در ایران، دوره ۱۶، شماره ۴، صص ۶۲-۴۵.
- ۱۰) دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷)، لغت‌نامه دهخدا، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- ۱۱) زارعی، بهادر (۱۳۹۹)، حکومت محلی و توسعه ایران، تهران: ستوس.
- ۱۲) زارعی، بهادر؛ سیدعباس احمدی و محسن عابدی‌درچه (۱۳۹۸)، تبیین مولفه‌های حکمرانی متعالی در اسلام، اولین همایش ملی حکمرانی، ۲۰ آبانماه، دانشگاه عالی دفاع ملی، صص ۱۱-۱.
- ۱۳) زهیری، علیرضا، (۱۳۹۷)، درآمدی بر مسئله کارآمدی در جمهوری اسلامی ایران، چاپ اول، زمستان، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
- ۱۴) شریفیان‌ثانی، مریم (۱۳۸۰)، مشارکت شهروندی، حکمروایی شهری و مدیریت شهری، فصلنامه مدیریت شهری، سال دوم، شماره ۸.
- ۱۵) شیروودی، مرتضی و اسماعیل جهان‌بین‌کیاده (۱۳۹۳)، اندیشه‌های سیاسی در غرب از اصلاح دینی تا قرن بیستم، مجموعه کتاب‌های اندیشه و سیاست (۳)، چاپ اول، بهار، قم: پژوهشکده تحقیقات اسلامی، انتشارات زمزم هدایت.

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، شماره ۸، دوره ۳، بهار ۱۴۰۲

۱۶) عابدی‌درچه الف، محسن (۱۳۹۹)، آینده‌نگری حکمرانی انقلابی در منطقه غرب آسیا بر مبنای مکتب جهادی و تمدن‌ساز شهید قاسم سلیمانی، مجموعه مقالات دومین همایش بین‌المللی گام دوم انقلاب اسلامی: مکتب شهید سلیمانی؛ الگوی تربیت مدیران جهادی تمدن‌ساز، ۱۵ بهمن‌ماه ۱۳۹۹، تهران: دانشگاه جامع امام حسین OAI، ص ۳۴-۱.

۱۷) عابدی‌درچه ب، محسن (۱۳۹۹)، الگوی حکمرانی مطلوب به‌منظور ارتقاء اقتدار ملی جمهوری اسلامی ایران، رساله دکتری، دانشکده جغرافیا دانشگاه تهران، استاد راهنما: بهادر زارعی و سیدعباس احمدی، استاد مشاور: زهرا پیشگاهی‌فرد و علی اصغر پورعزت، رشته جغرافیای سیاسی گرایش سازماندهی سیاسی فضا.

۱۸) عابدی‌درچه الف، محسن (۱۳۹۸)، الگوی دانشگاه اخلاق‌مدار در گام دوم انقلاب اسلامی مبتنی بر حکمرانی علمی-اسلامی، مجموعه مقالات اولین همایش ملی گام دوم انقلاب اسلامی؛ رسالت دانشگاه‌ها، ۲ بهمن‌ماه ۱۳۹۸، اصفهان: دانشگاه اصفهان، دانشگاه حضرت امیرالمومنین OAI، ص ۳۳-۱۵.

۱۹) عابدی‌درچه ب، محسن (۱۳۹۸)، حکمرانی دفاعی- منطقه‌ای با اندیشه امت‌محور سپهبد پاسدار شهید حاج قاسم سلیمانی در بحران‌های ژئوپلیتیکی غرب آسیا، فصلنامه حکمرانی متعالی، سال اول، شماره اول، زمستان، صص ۲۵-۱.

۲۰) عاملی، سعیدرضا، (۱۳۹۷)، الگوی حکمرانی دوفضایی، چاپ اول، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.

۲۱) قاضی، ابوالفضل (۱۳۷۰)، حقوق اساسی و نهادهای سیاسی، جلد اول، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۲۲) قالیباف، محمدباقر (۱۳۹۱)، حکومت محلی یا استراتژی توزیع فضایی قدرت سیاسی در ایران، چاپ ششم، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.

۲۳) کاستلز، مانوئل، (۱۳۸۰)، عصر اطلاعات، اقتصاد، جامعه و فرهنگ، جلد اول، ترجمه: احد علیقلیان و افشین خاکباز، تهران: طرح نو.

۲۴) کروی، محمدتقی و محمدرضا صدری (۱۳۸۴)، ابعاد حقوقی و محیط سایبر در پرتو توسعه ملی، مجموعه سخنرانی‌ها و مقالات اولین همایش حقوق و فناوری اطلاعات و ارتباطات کشور، تهران: بقیه.

۲۵) معین، محمد (۱۳۸۷)، فرهنگ فارسی معین (یک جلدی)، چاپ اول، تهران: انتشارات فرهنگ‌نما.

۲۶) میدری، احمد و جعفر خیرخواهان (۱۳۸۳)، حکمرانی خوب، بنیان توسعه، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر بررسی‌های اقتصادی.

۲۷) ویسی، هادی (۱۳۹۲)، درآمدی بر دولت محلی، چاپ اول، تابستان، تهران: سمت.

28) Gowda, A. N. and Kumar, S. T. P. (2013). A Study on Good Governance: An Overview, Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities, 3 (11), pp. 82- 92.

الزامات حکمرانی اسلامی فضای مجازی در گام دوم انقلاب اسلامی/عابدی درچه

- 29) Hunt, Richard Rrid (2014). Moving Beyond Regulatory Mechanisms: A Typology of Internet Control Regimes, Dissertations and Theses, Portland State University PDXScholar.
- 30) Johnson, I. (1997). Redefining the Concept of Governance.
- 31) World Bank, (1989). Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth. A Long-Term Perspective Study, Washington D.C.
- 32) Lateef, k. S. (1992). "Comment on Governance and Development", by Boetninger, Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics 1991, Supplement to the world bank Economic Review and Research Observer, The World Bank, Washington D.C.

یادداشت‌ها :

-
- 1 - Cyber Space
2 - Space
3 - Cyber
4 - Cyber-net-ics
5 -Information Technology (IT)
6 - Electronic Government